

УДК 94(477)«192/199»

Віталій Ромащенко,
аспірант кафедри теорії,
історії держави і права
Кременчуцького державного
політехнічного університету
імені Михайла Остроградського

ГОЛОВНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДИРЕКТОРІЇ УНР (1918–1920 рр.)

У запропонованій статті мова йде про військову політику Директорії Української Народної Республіки (1918–1920 рр.). Розглядається її перебіг та головні напрямки. Здійснюється спроба з виявлення прогресивних нововведень у військовій царині порівняно з попередніми періодами національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Аналізуються причини невдачі військової політики за часів Директорії.

Ключові слова: військова політика, Директорія УНР, Армія УНР, Головний Отаман.

В предложенной статье речь идет о военной политике Директории украинской Народной Республики (1918–1920 гг.). Рассматривается ее ход и главные направления. Осуществляется попытка по выявлению прогрессивных нововведений в военной области сравнительно с предыдущими периодами национально-освободительной борьбы 1917–1921 гг. Анализируются причины неудачи военной политики во времена Директории.

Ключевые слова: военная политика, Директория УНР, Армия УНР, Главный Атаман.

In the offered article the question is military policy of Directory of Ukrainian Folk Republic (1918–1920). Its motion and directions above all is examined. An attempt is carried out from the exposure of progressive innovations in a military region in comparative with the previous periods of national liberation competitions 1917–1921. The reasons of failure of military policy in times of the Directory are analysed.

Key words: military policy, Directory UNR, Army UNR, Main Ataman.

З розвитком вітчизняної історичної науки в умовах державної незалежності України не лише серед науковців, а й широких верств населення колосальний інтерес викликає трагічна хода українського народу до державної незалежності. Особливо перебіг подій останніх національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Враховуючи те, що

тогочасним політичним лідерам доводилось виборювати українську державність за допомогою зброї, і на сьогоднішній день залишається доволі актуальним питання розбудови Збройних сил Директорії УНР. Адже вирішення цього завдання дає можливість досягнути глибину боротьби українського народу за право мати власну державу та зрозуміти головні причини невдачі.

Протягом десятиліть над вивченням запропонованої теми працювала і продовжує працювати значна кількість дослідників, а відтак досягнуто вагомих результатів. Зокрема, представники української історіографії у діаспорі зібрали цікавий фактичний матеріал, що відкриває великі можливості, поряд з архівними документами, для здійснення масштабного аналізу проблеми сучасними істориками. Так, різними аспектами військового будівництва часів Директорії УНР в умовах сьогодення займаються: В. Верстюк, М. Ковальчук, С. Литвин, О. Реєнт, В. Савченко, В. Сергійчук, В. Солдатенко та ін.

Зі свого боку автор даної статті прагнув виявити та систематизувати головні засади військової політики Директорії УНР протягом 1918–1920 рр., чим намагався зробити і свій внесок у висвітлення цієї проблеми.

Зважаючи на реальну загрозу існуванню УНР, фактичну владу над Збройними силами Директорії мав Головний Отаман С. Петлюра. Відтак, повноваження Військового міністра звужувалися. До його прерогатив належало завідування постачанням Армії харчами, одягом, військовими припасами та поповненням її особовим складом [1, с. 120]. У ході виконання цього завдання, міністр військового відомства мав тісно співпрацювати із своїми колегами по Міністерству фінансів і народного господарства. На місцях певну допомогу військовому міністрові надавали представники місцевої влади – губерніяльні комісари.

У системі військового керівництва УНР важливе місце займала, протягом лютого – липня 1919 р., посада Наказного Отамана, яку почергово заміщували О. Греків, А. Мельник, О. Осецький. До їхніх повноважень належало безпосереднє ведення військових операцій та керівництво усіма галузями Армії УНР [2, с. 203]. Наказний Отаман підпорядковувався через Головного Отамана Директорії УНР і був відповідальний перед нею.

З цих військових посад найбільш політизованим був Військовий міністр. Перебування тієї чи іншої особи на цій посаді залежало від тих партій, на основі яких формувався уряд (Рада Народних Міністрів). У різний час Військове міністерство очолювали: С. Осецький (з 26 грудня 1918 р.), О. Шаповал (з 13 лютого 1919 р.), Г. Сиротенко (з 9 квітня 1919 р.), В. Петрів (з 17 вересня 1919 р.), В. Сальський (з 26 травня 1920 р.) [3, с. 748, с. 755–758].

Після ліквідації посади Наказного Отамана було утворено посаду Верховного командуючого Армією УНР, яку посідав Головний Отаман [4,

арк. 56], а з метою координації діяльності фронту і тилових установ було створено Військову раду. До її повноважень відносилось завідування армійськими фінансово-господарськими і правовими питаннями. Військову раду очолював Головний Отаман, а членами були Військовий міністр, начальник штабу Армії УНР, державний інспектор та представник від уряду. Підпорядковувалася вона виключно Директорії [5, арк. 174].

Усіма розробками військових операцій займався Штаб Дієвої Армії (ШДА). Його було впроваджено замість ліквідованого Генерального штабу часів Гетьманату П. Скоропадського. На функціонування ШДА теж мала великий вплив політика. Так, до його складу не увійшли багато військових старшин з попередніх періодів визвольних змагань українського народу. До ШДА були покликані ті, хто відповідав «трудовому принципу», який було обрано за модель українського державотворення, прийнятого головними політичними силами УНР. Тобто, у ході військового будівництва у період Директорії розрахунок робився на військових, які походили з трудової інтелігенції.

У ході об'єднання в середині липня 1919 р. Дієвої армії УНР з Українською Галицькою Армією (УГА) ЗУНР виникла велика потреба в координації їх дій у запланованих спільних заходах проти більшовиків. Саме з цією метою було прийнято рішення про утворення в серпні 1919 р. Штабу Головного Отамана (ШГО). До нього на рівних засадах увійшли представники від армії УНР та УГА на чолі з генералом М. Юнаковим. Його заступником був генерал-хорунжий В. Курманович [6, с. 505]. До повноважень Штабу відносилися ті питання, що пов'язувались зі здійсненням оперативного управління Армією.

З метою наведення порядку в Збройних силах УНР, 13 травня 1919 р., згідно закону «Про державний інспекторат у військових частинах та інституціях», було введено інститут державних інспекторів, головною метою яких було налагодження тісного зв'язку уряду з військом. Державні інспектори військовій владі не підпорядковувалися. Вони призначалися до всіх військових частин та установ як на фронті, так і в тилу. На чолі Інспекторату знаходився Головний державний інспектор, що призначався РНМ і затверджувався Директорією. Здійснюючи свої контакти безпосередньо з урядом, він брав участь у його засіданнях і мав право дорадчого голосу при розгляді військових питань. Головним державним інспектором, за пропозицією С. Петлюри, було призначено В. Кедровського, а його помічником І. Романченка. Інспектори перебували у підлеглих один до одного. Наприклад полковий – дивізійному і т. д.

У систему Державного інспекторату входили: державний інспектор польових управлінь Дієвої армії УНР, державний інспектор управлінь та запасних частин Військового міністерства, інспектори частин і управлінь як дієвих так і запасних. Серед вимог до осіб, які претендували на заміщення посади державного інспектора були: обізнаність з військовими

справами; українське походження; висока національно-патріотична свідомість; бездоганна моральність [7, с. 524].

Державні інспектори у межах своєї компетенції повинні були стежити за своєчасним і точним виконанням усіх наказів центральної військової влади та політичними настроями солдат, вживати конкретних заходів щодо підвищення їх бойового стану, налагодження системи освітнього і культурного виховання у військових частинах. Особливої уваги заслуговує завдання державних інспекторів щодо зміцнення дисципліни у війську. Так, вони боролися з розпустою, пияцтвом, мародерством, грабіжництвом, саботажем, недбалим ставленням до службових обов'язків та господарськими зловживаннями. Також інспектори повинні були здійснювати контроль за усіма фінансовими потоками у межах своєї частини чи інституції. Без їх санкцій військовий командир не мав права затверджувати вирокі військових судів. Єдине, в чому інспектори були позбавлені права, – це втручання в оперативну роботу військового командування. Однак, під час бойових дій вони неодмінно мали знаходитися у розташуванні тієї частини, до якої були призначені, і мали всіляко допомагати їй командиру [8, с. 336].

У Збройних силах УНР військове судочинство здійснювали, починаючи з 22 листопада 1918 р. і по 26 січня 1919 р., військово-польові суди. Потім їх замінили надзвичайні суди, які по суті майже нічим не відрізнялися від перших. До компетенції судів належало підтримання дисципліни у війську, боротьба із спекуляцією, мародерством, грабіжництвом тощо. Створювалися вони при всіх військових частинах. До їх складу входили: прокурор, два офіцера, два козаки і секретар, що затверджувалися наказом місцевої військової влади. Відомо, що на території Києва функціонувало два таких суди: один – при штабі 1-ої дивізії Січових Стрільців, а другий – при військовому комендантові міста [9, с. 6].

Про виконання вироків військовими судами, що стосувалися таких справ, як мародерство і пограбування, згідно наказу Головного Отамана С. Петлюри від 6 грудня 1918 р. неодмінно повинно були повідомлятися мирне населення. Так, щоб воно бачило, що Армія УНР «стоїть на сторожі ладу і порядку та інтересів народних» [10, с. 217].

Встановивши контроль над Півднем України, Антанта прибрала до своїх рук, як німецьку здобич, Чорноморський флот. Тому його подальша доля була одним із найскладніших питань у військовій політиці Директорії УНР. Перші її кроки у вирішенні чорноморської проблеми говорять проте, що українці не полишали надій повернення флоту під свою юрисдикцію. У складі перших двох українських урядів функціонувало Міністерство морських справ, яке очолював капітан III рангу М. Білинський. Він мав двох заступників (Товаришів Морського міністра). Ними були: контр-адмірал М. Остроградський та капітан I рангу Л. Постриганев.

25 січня 1919 р. Директорією було прийнято закон «Про флот УНР», за яким Україна перебрала на себе всі права і зобов'язання щодо Чорноморського флоту від колишньої Російської імперії. На основі цього ж закону передбачалося, що військовий флот УНР буде складатися з бойових та допоміжних кораблів усіх необхідних типів. Визначався його чисельний склад: 12 500 матросів та 800 старшин, з яких половина мала бути набрана протягом поточного року, інша – в 1920.

Для наявності відповідної кількості військових фахівців передбачалося організувати в Миколаєві академію та Гардемаринську школу для навчання старшин та матросів. На реалізацію закону від 25 січня було асигновано 100 млн. крб.

У ході більшовицької агресії морське міністерство наприкінці лютого 1919 р. було перенесено до Миколаєва. У квітні територію в трикутнику Очаків – Миколаїв – Одеса передали у підпорядкування Морського міністра, який отримував право командуючого окремим фронтом.

Лише неможливість утримати в своїх руках територію України унаслідок наступу радянських військ змусило Директорію відмовитися від ідеї створення власних Військово-морських сил. У середині вересня 1919 р. функції Міністерства морських справ перейшли до Головного управління флоту в складі Військового міністерства.

Свідченням важливості Чорноморського флоту у військовій політиці Директорії слугує постанова Морського міністра про оголошення 29 квітня «Днем Свята Українського Державного Флоту», а разом із тим «Святом Українського Моря». На честь цього було виготовлено бронзову медаль, на лицьовій стороні якої розміщувався український прапор, на звороті – посередині якір, угорі тризуб з хрестом, під якорем було вибито рік «1918», ліворуч від нього число 29, праворуч місяць IV. Медаль була на голубій з двома жовтими смужками стрічки [11, с. 341].

Із падінням Гетьманату та закінченням мирного для України проміжку часу у дуже складному становищі опинилася українська авіація. Військові дії, в яких постійно перебувала УНР у період Директорії, мали негативні наслідки для її подальшого розвитку. У складних умовах воєнного часу можливості Військового міністерства були вкрай обмеженими, не дивлячись на усі його спроби вирішити дане питання. Так, начальником Повітряного флоту було призначено сотника О. Наконечного, начальником повітроплавання – полковника П. Крицького. У січні 1919 р., згідно з пропозицією Військового міністра, усі галузі авіації та повітроплавання об'єднали в одне ціле. Та не можна не відзначити, що час від часу військова авіація УНР відігравала важливу допоміжну роль у боротьбі Дієвої армії з ворогами. Однак, авіаційний парк або було знищено, або опинився у більшовицьких руках. Частина літаків інтерновано Чехословаччиною, а іншу керівництвом УНР була передана до

послуг УГА.

На потреби Армії УНР Директорія виділяла значні кошти, що надходили до військового фонду, яким розпоряджався Військовий міністр. Велика увага, як вже зазначалося, приділялася забезпеченню фінансами Чорноморського флоту. 5 млн. крб. було спрямовано на формування Окремого корпусу технічно-залізничного війська. Реалізуючи пропозицію Головного Отамана, Директорія певні суми грошей виділяла своїм агентам за кордоном для організації українських військових частин з полонених, які перебували, наприклад, в Італії. Значні кошти відводилися на забезпечення Дієвої армії зброєю, боєприпасами, одягом та ін. При цьому УНР надавала фінансову підтримку УГА.

Вагоме місце в розбудові Збройних сил Директорія приділяла підвищенню освітнього рівня українського вояцтва, що, на її думку, мало підіймати їх національну свідомість. Створювалися юнацькі школи, зокрема «Піша Юнацька Школа», «Гарматна Юнацька Школа». Проводилися різноманітні шкільні курси, відкривалися у кожній військовій частині бібліотеки-читальні. З метою покращення фахових здібностей офіцерів передбачалося найбільш здібних направляти на навчання до військових закладів інших держав.

Для вшанування військових заслуг у боротьбі з ворогом за Українську державність та підняття бойового духу Рада Народних Міністрів Директорії УНР вводила особливі відзнаки. Нею було запроваджено особливу відзнаку «Республіка» двох ступенів – для тих, хто відзначився у поваленні Гетьманату, «Слава України» – за проявлений героїзм у бою, ордени «Визволення» I-го і II-го ступеня та «Залізний Хрест». Останнім нагороджувалися учасники Зимового походу. Військові відзнаки колишньої Російської імперії було скасовано [12, с. 208].

У військовій політиці Директорії, увага приділялася виробленню військових статутів: муштровий (23 червня 1919 р.), залогової служби (10 липня 1919 р.), внутрішньої служби (30 липня 1919 р.), в 1920 р. – статут гарнізонної та польової служб [13, с. 109]. Для запровадження сталої форми військовій термінології здійснювався її переклад на українську мову. Цим займалась Редакційно-Термінологічна Комісія.

Прогресивним кроком військового будівництва в період Директорії, порівняно з попередніми, стало надання військовослужбовцям земельних площ. Передбачалося, з прийняттям загального земельного закону, кожному громадянину України, який відбував військову службу надати поверх визначеної таким законом додатково 5 десятин землі. Ті, хто відмовлявся від отримання земельного наділу, міг за бажанням отримати винагороду в сумі 10 тисяч карбованців або щорічну по життєву пенсію в розмірі 1 тисячі. З іншого боку, дезертири та зрадники позбавлялися цього права.

Таким чином, військова політика в добу Директорії УНР посідала

важливе місце в розбудові Української державності. Про це свідчить її плідна законотворча діяльність, фінансування, належне ставлення до потреб і запитів українського вояцтва. Лише відсутність підтримки українській владі з боку інших держав, які до того ж досить жваво надавали допомогу її ворогам та перебування у постійних військових діях, не дала змоги Директорії УНР реалізувати задумане.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яблонський В. Від влади п'яти до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР / В. Яблонський. – К. : Альтепрес, 2001. – 160 с.
2. Дорошенко-Довмацький Б. Симон Петлюра: Життя і діяльність / Б. Дорошенко-Товмацький. – К. : Просвіта, 2005. – 608 с.
3. Яневський Д. Політичні системи України 1917–1921 років: спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К. : Дух і літера, 2003. – 767 с.
4. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 1075. – Оп. 2. – Спр. 6.
5. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14.
6. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921): Наукове видання / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2007. – 536 с.
7. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали. Т. 2 / упорядник В. Верстюк. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2006. – 744 с.
8. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське протистояння / М. Ковальчук. – К. : Темпора, 2006. – 576 с.
9. Реєнт О. Військова і зовнішньополітична діяльність Директорії / О. Реєнт // Історія України. – 2000. – № 21. – С. 6–7.
10. Петлюра С. Статті. Листи. Документи / упорядник В. Сергійчук. – К. : ПП Сергійчук, 2006. – Т. IV. – 704 с.
11. Шрамченко С. Історія українського війська. Т. 2 / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шрамченко. – К. : Варта, 1995. – 463 с.
12. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали. Т. 1 / упоряд. В. Верстюк. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2006. – 687 с.
13. Кравчук М. Збройні сили УНР / М. Кравчук // Право України. – 1998. – № 7. – С. 106–110.